

”Sinä et tajua, että kun kuolet, tuo poika on ainoa asia mikä sinusta jää maan pinnalle.”
Väkivalta, sukupuoli ja tunteet Jesse Haajan ja Helena Wariksen romaanissa *Rendel*

Kandidaatintutkielma
Joonas Komulainen
Kirjallisuuden oppiaine
Musiikin, taiteen ja kulttuurin
tutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2017
Ohjaaja: Aino-Kaisa Koistinen
Opponentti: Joonas Turunen

SISÄLLYS

1	Johdanto	3
2	Teoreettiset lähtökohdat	5
2.1	Väkivalta, sukupuoli ja tunteet	5
2.2	Representaatioiden tulkitseminen ja genrekonventiot Rendelissä.....	6
3	Väkivalta romaanissa Rendel.....	9
3.1	Miesten välinen väkivalta	9
3.2	Miesten naisiin kohdistama väkivalta.....	14
3.3	Naisten miehiin kohdistama väkivalta.....	17
4	Päätäntö	19
	Lähdeluettelo.....	21
	Aineisto	21
	Lähteet.....	21

1 JOHDANTO

Tie naamioidun kostajan uralle on usein väkivaltaisten tapahtumien viitoittama, eikä Jesse Haajan luoma Rendel välty tältä kohtalolta. Tutkimukseni kohteena on elokuvaohjaaja Jesse Haajan ja kirjailija Helena Wariksen yhteistyönä kirjoittama supersankariromani *Rendel* (tästä lähtien R, 2017). Juonen keskiössä on tavallisen mikkililäisen perheen julma murha. Jukka Rämö, perheen isä ja tarinan päähenkilö, selviää hyökkäyksestä ja luo itselleen uuden henkilöllisyyden jättääkseen vanhan elämänsä taakseen. Rendel on hahmo, joka syntyy tuskan ja kostonhimon särkemän mielen pakokeinoksi todellisuudesta.

Tutkimuksessani olen kiinnostunut väkivallan representaatioista. Tutkimusongelmani on väkivallan tuottamat merkitykset sukupuolesta. Tarkennan ongelmaa kahdella tutkimuskysymyksellä: Miten väkivallan representaatiot ovat sukupuolittavia ja miten tunteita representoidaan väkivallan yhteydessä?

Väkivallan sukupuolittumisessa ja sukupuolittamisessa on kysymys tulkinnasta, jossa väkivallan tekoa tarkasteltaessa sukupuoli voidaan yhdistää osaksi, esimerkiksi väkivallan tavoitetta tai teon hetkellä koettua tunnetilaa (Keskinen 2010, 244). Sari Lidman (2015) on tutkinut sukupuolittuneen väkivallan historiaa Euroopassa ja kuvaillut suomalaisen väkivaltakulttuurin kehittymistä. Kirjallisten esitysten sukupuolittuneesta väkivallasta ajankohtaista tutkimusta on tehnyt esimerkiksi Satu Koho (2017) tutkimuskohteenaan väkivallan sukupuolittuneet tilat ja ruumiit. Erityisesti miesten väkivaltaa on tutkinut Arto Jokinen (2000) tarkastellen sotilastekstejä ja miesten väkivaltaisia representaatioita.

Populaarikulttuurin audiovisuaalisten representaatioiden sukupuolittunutta väkivaltaa ovat tutkineet Aino-Kaisa Koistinen (2015) naisen representaatioista tieteissarjoissa, Laura J. Shepherd (2013) otannasta eri genreä edustavia draamasarjoja ja Matthew Fleming (2015) tutkielmassaan maskuliinisuuden rakentumisesta supersankarielokuvassa.

Sanna Karkulehto argumentoi kirjallisen representaation välttävän useammin estetisoidun väkivallan kuin viihde-elokuvien kuvalliset representaatiot (Karkulehto 2011, 209). *Rendel* sijoittuu tässä jaossa väliinputoajaksi, koska romaani on arvioni mukaan kerronnallisilta keinoiltaan uskollinen adaptaatio elokuvasta. Molemmat

esitystavat osallistuvat neuvotteluun väkivallan ja sukupuolten merkityksistä, olivatpa ne väkivaltaa estetisioivia tai eivät.

Suomalaisen supersankaritarinan ilmestyminen osui kohdallani sopivaan aikaan, ja sain *Rendelin* analysoitavakseni painotuoreena. Valitsin tutkittavakseni romaaniversion käytännöllisistä syistä. Kirjan analysoiminen mahdollistaa uudelleenlukemisen teatterilevityksessä olevaa elokuvaa paremmin.

2 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Tämän luvun ensimmäisessä alaluvussa määrittelen väkivallan, sukupuolen ja tunteiden konseptit, jotka ovat tutkimukseni kannalta tärkeitä. Representaatioiden tutkimuksesta ja genren merkityksestä analyysille kirjoitan toisessa alaluvussa. Näiden ilmiöiden yhteyksiä esittämällä muodostan oman analyysini viitekehyksen. Tutkimukseni perustuu representaatiotutkimukseen, feministiseen tutkimukseen sukupuolesta ja väkivallasta sekä kriittiseen miestutkimukseen. Tarkastelun tukena hyödynnän myös feminististä tunteiden tutkimusta ja supersankarigenreen liittyvää tutkimusta.

2.1 Väkiältä, sukupuoli ja tunteet

Väkivallalla tarkoitan tässä tutkielmassa tekoja, joiden tarkoituksena on satuttaa (Ronkainen 2017, 19–20; Lidman 2015, 26–27). Väkivallan erityispiirteitä analysoin Satu Lidmania mukaillen. Erittelen väkivallan syitä, tavoitteita, seurauksia, tapahtuman tilaa, osallisia henkilöitä, käytettyjä välineitä sekä nimityksiä. (Lidman 2015, 24–28.) Väkivallan dynamiikkaan kuuluu heikkouksien hyväksikäyttämistä satuttavuuden lisäämiseen. (Ronkainen 2017, 24–28.) *Rendelissä* Jukka Rämön heikkoudeksi on rinnastettu hänen perheensä. Hän ei kykene suojelemaan perhettään, jonka turvallisuuden takaamista hän pitää isän tärkeimpänä tehtävänä.

Sukupuoli on sukupuolentutkimuksen mukaan tiettyssä ajassa ja paikassa sosiaalisesti rakentunut eli koettu sukupuoli. Sukupuoleen vaikuttaa myös biologinen sukupuoli, joka tarkoittaa fysiologisia-anatomisia ruumiinpiirteitä. Ne vastaavat usein myös henkilön koettua sukupuolta. (Karkulehto & Rossi 2017, 11; Rossi 2010, 27–28.) Sukupuolten representaatiot toistavat *Rendelissä* kaksinapaista sukupuolijakoa miehiin ja naisiin. Maskuliinisuudesta ja feminiinisuudesta puhuttaessa tarkoitetaan laajempaa joukkoa prosesseja, joilla muodostetaan merkityksiä sukupuolesta hierarkkisenä järjestelmänä (Nixon 2013, 298).

Länsimaisen maskuliinisuuden ideaalit ominaisuudet kuvastavat voimaa ja pystyvyyttä, kuten esimerkiksi fyysinen voimakkuus, yhteiskunnallinen sekä taloudellinen menestys, vakaa psyyke, kyky puolustaa lähimmäisiään ja heteroseksuaalisuus. Ideaaleja tavoiteltaessa ja puolustettaessa väkiältä on miehille hyväksytty toimintatapa, joten sitä on ainakin valmistauduttava kohtaamaan. Feminiiniset

ominaisuudet, kuten empatia ja huolenpito, eivät yleensä kuulu perinteiseen maskuliinisuuteen ja miehen näkemyksen mukaan naisten tehtävä on osoittaa miehelle tämän tarvitsemaa tukea. (Jokinen 2000, 210–218.) Jokinen esittää kuitenkin, että uuden ajattelun mukaan täysi miehuus ja aikuisuus voidaan kuitenkin saavuttaa siirtymäriittien kautta, joista korkein on vastuullisen isyyden isyys (Jokinen 2000, 68–69). Vastuullisessa isyydessä tunteiden osoittaminen ja välitön yhteys läheisiin on hyväksyttävä tila.

Sara Ahmedin mukaan tunne voi olla kehossa hermostoa pitkin kulkeva aistimus, tunne tietoisuudesta tai sosiaalinen tunne eli emootio. Emootiot voivat kummuta ihmisen sisältä ja välittyä ulkopuolisille, mutta toisaalta voimakkaita tunteita herättävät asiat saavat eri ihmisissä aikaan monia erilaisia emootioita. (Ahmed 2014, 8–11.) Ahmedin esittämä tunteiden konsepti on tiivis ja monipuolinen *Rendelin* hahmojen analysoimiseen. Sen avulla voin verrata saman tapahtuman nostattamia emootioita toisiinsa.

2.2 Representaatioiden tulkitseminen ja genrekonventiot *Rendelissä*

Representaation suomenkielinen vastine on Susanna Paasonen mukaan esitys tai uudelleen esittäminen. Representaatioihin ovat esittävien lisäksi myös laajemman kokonaisuuden kuin itsensä edustajia. Tutkimuksen näkökulmasta representaatioiden merkityksien tuottaminen, toistuminen ja muuttuminen ovat keskeisiä tutkimuskohteita. (Paasonen 2010, 40–41.) Paasonen ajatukset pohjaavat representaatioiden tulkinnan konstruktivistiseen lähestymistapaan, jota Stuart Hall (2013) on käsitellyt artikkelissaan ”The Work of Representation”.

Konstruktivistisessa lähestymistavassa representaatio on todellisen maailman, mielikuvallisten merkitysten ja kielellisten representaatiojärjestelmien välinen prosessi. Esimerkiksi symbolit, kuvat tai kirjoitettu kieli ovat representaatiojärjestelmiä. Merkitys ei siis ole maailman ominaisuus, vaan merkitykset rakentuvat maailmaa jäsentävien konseptien ja kielellisen toiminnan välille koodeina. Konseptit ovat mielikuvia todellisista ilmiöistä, joiden viestimisessä käytetään yhteistä järjestelmää eli kieltä. Kielellinen järjestelmä ja konseptit yhdistyvät koodaamisen ja koodin purkamisen kautta, jota kutsutaan tulkitsemiseksi. Merkitykset myös muuttuvat ajan myötä ja voivat eri paikoissa saada eri merkityksiä. (Hall 2013, 11–14, 45.)

Konstruktivistinen lähestymistapa representaatioon on Hallin mukaan hyötynyt Michel Foucault'n tiedon diskursiivisen rakentumisen teoriasta. Diskurssit tarkoittavat kieltä laajempia merkityksellistämisen tapoja, jotka ovat suhteellisen vakiintuneita ja yleensä tiettyjä ominaisuuksia tai asioita korostavia. (Hall 2013, 36; Nixon 2013, 299–300.)

Representaatioiden valikoituminen ja niiden tiettyjen ominaisuuksien edustaminen ja tuottaminen ovat vallankäyttöä. Väkivallan representaatioita tutkittaessa väkivaltaan liittyvät diskurssit ja niiden tulkitseminen ovat myös vallan käyttöä ja niihin liittyy eettisiä kysymyksiä. (Karkulehto & Rossi 2017, 15.) Tutkielmassani analysoin väkivallan representaatioita esityksinä, jotka hyödyntävät viihteellisen väkivallan pitkän historian aikana muodostumia väkivaltadiskursseja.

Representaatioanalyysin avuksi laajennan myös kertojan määritelmää. Fokalisaatio on kerronnan tarkastelupiste, joka voi ulottua tarinan kerronnassa näkökulman käsitettä syvemmille tasoille. (Rimmon-Kenan 1982, 92). *Rendelin* kerronta hyödyntää tapahtuminen sisäistä henkilöfokalisoijaa, joka vaihtuu tarinan aikana. Sisäinen henkilöfokalisoija on tiedoiltaan, havainnoiltaan, tunteiltaan ja ilmaisultaan yksilöllinen (Rimmon-Kenan, 1983, 99–103). Tämä on mielestäni huomionarvoista, sillä henkilöfokalisoijan vaihtelu tarinan edetessä on tapa paljastaa eri hahmojen kokemia ajatuksia ja tunteita. Useiden hahmojen kohtaauksissa henkilöfokalisoijan valitseminen vaikuttaa suuresti tunnelmaan ja on representaation tasolla tärkeä valinta. Representaatio suodattuu hahmon tapahtumiin osallistumisen, maailmakäsityksen, arvojen ja näkemysten läpi.

Supersankarigenre on populaarifiktioalagenre. Sen alkuna pidetään yleisesti yhdysvaltalaisia sarjakuvia, jotka olivat suunnattu lasten ja nuorten kertakäyttöviihteeksi. Supersankarit ja superrikolliset ovat alusta lähtien valjastettu taistelemaan eri ideologioiden ja yhteiskunnallisten arvojen puolesta. Jatkuva suosio on tuonut perinteisten sankareiden rinnalle kasvavan kirjjon uusia hahmoja. (Reynolds 1992, 7–8.) Seuraavaksi tarkastelen *Rendelin* sijoittumista supersankarigenren tunnuspiirteisiin.

Supersankareita osana anglo-amerikkalaista kulttuuria tutkinut Richard Reynolds on jaotellut genressä toistuvia supersankareiden ominaisuuksia ja listannut supersankareille tunnusmerkkejä. Tunnistettavimpana hän pitää yli-inhimillisiä kykyjä tai äärimmilleen kehittyntä osaamista. (Reynolds 1992, 12.) *Rendelin* kyvyt vaikuttavat ylittävän mahdollisen rajoja fyysisessä voimassa ja ketteryudessa. Sen lisäksi hän

taistelee kärsimistään vammoista huolimatta, vaikkei omaa erityisiä parantumista nopeuttavia kykyjä. Kyseessä voisi olla yli-inhimillinen sisu, jonka suomalaiset ovat tavanneet valjastaa koko kansakunnan yhdistäväksi kyvyksi.

Sankari jää usein yhteiskunnan ulkopuolelle ja hänen toimintaansa motivoi lait ohittava oikeuskäsitys (Reynolds 1992, 14). Ryhtyessään Rendeliksi, Jukka Rämö valitsee väkivallan tien ja erakon elämän. Tavallisena väkivaltaa kaihtavana perheenisänä hän epäonnistuu perheensä turvallisuuden takaamisessa. Jukka joutuu todistamaan perheensä murhan, joka sulkee hänet yhteiskunnan ulkopuolelle.

Supersankarin puku ja naamio tekevät eron supersankarin sekä hänen alter egonsa välille. Lisäksi puku symboloi hahmojen persoonallisuutta, alkuperää sekä toimintatapoja. Usein ne myös paljastavat miehisinä ja naisellisina pidettyjä ulkoisia piirteitä. (Reynolds 1992, 26–27.) Rendelin puku on kokonaan musta ja sen tunnistettavimmat osat ovat topattu nahkainen moottoripyörätakki ja kasvot peittävä kypärä (R, 151). Kypärä on valmistettu kemikaalista, joka syöpyy kiinni koskettamaansa pintaan ja kovettuu luodinkestäväksi. Nahkatakki puolestaan on isänpäivälahja Anettelta. Rendelin asu muistuttaa tätä perheestään, mutta hänen omat kasvonsa ovat ikuisesti kypärän peitossa, joka sekä etäännyttää hänet entisen elämänsä suruista.

Sankariin samaistutaan tämän arkisen henkilöllisyyden kautta (Reynolds 1992, 16). Jukka Rämö on tavallinen mies, joka haluaa huolehtia perheestään ja toimia oikein muita ihmisiä kohtaan. Erityisesti Ennin ja Jukan yhteys, edustaa uutta isyyden kautta saavutettavaa miehuutta. Pelostaan huolimatta hän on valmis toimimaan moraalisesti oikein ja asettumaan valtaansa väärin käyttäviä vastaan. Rendelin toimet eivät kuitenkaan ole yksiselitteisen oikeita. Häntä motivoi henkilökohtainen kosto, jonka takia hän ei sovi perinteisen supersankarin kategoriaan. Paremmiin hahmoa kuvaa naamioitu kostaja tai antisankari, joka laista piittaamattomin keinoin asettuu merkittävästi voimakkaampaan ja laajempaan pahaan kykenevää vihollista vastaan.

3 VÄKIVALTA ROMAANISSA RENDEL

Olen jakanut tutkielmani analyysiosan väkivallan tekijän sukupuolen ja uhrin sukupuolen mukaan. Malli on soveltuvilta osin lainattu Jokisen (2000) miesväkivallan jaottelusta ja laajennettu naisten harjoittaman väkivallan tarkasteluun. Analyysissäni olen kiinnostunut väkivallan tekijöiden motiiveista, tekojen tavoista ja tunteista, joita he kokevat. Koska teos hyödyntää kerronnassaan vaihtuvaa kertojaa, huomion analyysissäni myös kerronnan fokalisaatiota. Analyysin avulla vastaan tutkimuskysymyksiin: Miten väkivallan representaatiot ovat sukupuolittavia ja miten tunteita representoidaan väkivallan yhteydessä?

Rendelissä analyysini kannalta tärkeitä hahmoja on useita. Jukka Rämö on huolehtiva ja vastuuntuntoinen perheenisä, joka joutuu tasapainottelemaan valintojensa kanssa. Korruptoituneen lääkeyrityksen, Vala Chemicalsin, rikollisten toimien vastustaminen ajaa hänet ongelmiin, joista hän yrittää selvittää omin avuin suojellakseen perhettään, Anetta ja tytär Enniä. Jukka kuitenkin epäonnistuu ja hänen perheensä murhataan Jarno ”Rotikka” Erolan toimesta. Murhasta selvinnyt Jukka vannoo kostavansa perheensä kuoleman ja ryhtyy Rendeliksi. Avukseen hän saa Marla-nimisen mystisen naisen.

Vala Chemicalsin toimitusjohtajan Pekka Erolan poika Jarno, joka tunnetaan paremmin liikanimellään Rotikka, yrittää ansaita isänsä kunnioituksen. Rotikka liikkuu lähes aina kovanaamaisen apurinsa kanssa, jonka kaikki tuntevat nimellä Lahtaaja. Analysoitavia naishahmoja ovat Mikkelin Lehden toimittajana työskentelevä Niina Heikkinen sekä Valan Chemicalsin palkkaama salamurhaaja Stacy.

3.1 Miesten välinen väkivalta

Miesten väliseen väkivaltaan sosialisoituminen kuuluu Jokisen mukaan perinteiseen käsitykseen mieheksi kasvamisesta. Hyväksyttävää on puolustaa henkeään, asemaansa ja läheisiään, mutta häpeällistä on kertoa hävinneensä tai pyytää apua. Tappion kohdatessaan miehen on selvitettävä ongelmansa omin avuin, sillä avun pyytäminen voidaan tulkita heikkoudeksi. (Jokinen 2017, 42–45.) Miesten välinen väkivalta kohdistuu myös toisiin maskuliinisuuksiin, jossa toiseudella viitataan homoseksuaalisuuden kaltaiseen poikkeavuuteen ideaalista maskuliinisuudesta (Jokinen

2017, 46). Normista poikkeavan lisäksi alempiarvoisiksi katsotaan myös ne miehet, jotka eivät ole todistaneet miehuuttaan erityisen ansiotehtävän eli miehuuskokeen kautta.

Usein väkivaltainen tai vaarallinen teko, joka altistaa äärimmäisille tunteille ja aistimuksille hyväksytään, mutta sen on seurattava maskuliinisen kulttuurin kirjoittamattomia sääntöjä (Jokinen 2000, 68). *Rendelissä* perinteinen maskuliinisuus henkilöityy Vala Chemicalsin toimitusjohtaja Pekka Erolan kovuuteen, ehdottomaan tunteiden peittämiseen ja omilla onnistumisillaan ylpeilyyn.

Supersankarin vihollinen omaa muutoin samat ominaispiirteet kuin supersankari, mutta poikkeuksena on toimintatapa. Superrikollinen toimii lain saavuttamattomissa ja oman intressinsä mukaisesti. (Reynolds 1992, 16.) Pekka Erola on lääkeyritykseksi naamioidun rikollisjärjestön johtaja ja vaikuttaa omaavan kaupungissa lähes rajattomat valtuudet. Korruptiolla hän pitää huolen, että järjestön vastustajat hiljennetään tai pakotetaan yhteistyöhön. Toiminnan motiivina Erola pitää Suomeen saatavia vientituloja, mutta myrkyllisten rokotteiden jakelu vaikuttaa laajuudessaan etniseltä puhdistukselta, joka suuntautuu kehitysmaihiin. Poikansa arvioi, ettei hänen isänsä pidä kehitysmaiden asukkaita ihmisinä ollenkaan.

Pekka Erola on myös yksinhuoltajaisä, jonka oma isä kasvatti tätä kuriin pieksämällä, eikä hän mainitse äitiään koskaan. Kasvatuksesta hän on ylpeä, sillä kovan kurin omaksuminen pohjasi hänelle menestystä suvun liiketoimien jatkajana. Hänen vaimonsa kuoli heidän ainoan lapsensa synnytykseen, josta Erola katkeroitui syvästi. Äidin puuttuminen takasi myös sen, että isän oppimat kovat arvot siirtyisivät suoraan hänen poikaansa, ilman äidin tarjoamaa empatiaa tai hoivaa. Jarno Erola sai näin osakseen sekä fyysistä kuritusta että sanallista halventamista, josta alentava liikanimi Rotikka myös kertoo.

Lähisuhdeväkivalta on väkivaltaa perheen sisällä puolisoitten, sisarusten tai vanhempien ja lasten välillä. Usein lähisuhdeväkivaltaa yritetään peitellä perheen ulkopuolisilta häpeän ja monimutkaisten ongelmien takia. Monien tutkimusten mukaan naiset ovat miehiä useammin lähisuhdeväkivallan kohteina ja miehet väkivallan tekijöinä. (Karkulehto & Rossi 2017: 14; Lidman 2015, 57.) Rotikka vaikuttaa peittelevän isänsä väkivaltaisuutta, koska se alentaisi suoraan hänen arvostukseensa alaistensa keskuudessa. Hänellä ei ole rohkeutta etsiä apua, koska heikkouden osoittaminen johtaisi uusiin rangaistuksiin, joten hän alistuu osaansa:

- Silloin kun olet mulla töissä, en ole isäsi. Vaan herra johtaja.
- Mä olen yötäpäivää sulla töissä! Ja sitäpaitsi mursit mun nenän!

Rotikka ulahti.

– Ruston korkeintaan. Pieni kyhmy nenässä tekee susta kovemman näkösen, Erola vähätteli ja katsoi ulos auton ikkunasta. Hän ajatteli omaa naamaansa, jossa paistoi yhä pahimpien yhteenottojen jäljet. Vähällähän Rotikka oli päässyt. Ehkä juuri se oli ongelma.

Erola huomasi autoa kuljettavan Marsalkan katseen peruutuspeilissä. Mies tuntui lukevan hänen ajatuksensa ja kysyi: – Oltiin me noin hankalia kakaroina? (R, 24.)

Erolan poikansa kasvoihin kohdistama lyönti muistuttaa, ettei hän ole ansainnut mieheyttä. ”Mielenlujuus”, ”vahvuus” ja ”kurinalaisuus” ovat Erolan luettelemia perinteisen maskuliinisuuden piirteitä, jotka hänen pojaltaan puuttuvat. Pojan silmät ja kiharat hiukset kuitenkin muistuttavat Erolaa hänen kuolleesta vaimostaan Mairesta, nostattaen tunteiden kyllästämiä muistoja hellyydestä. (R, 25.) Tunteiden liittyminen kuolleeseen vaimoon kertoo emotionaalisesta riippuvuudesta, jonka mies voi kohdistaa naiseen, muttei omaan poikaansa (Jokinen 2000, 34). Erola kuitenkin peittää tunteensa, jottei osoittaisi pojalle heikkoutta.

Kurittamisen Erola perustelee vanhemman velvollisuutena ja kurinpidollisena oikeutena. Tiettyyn pisteeseen saakka vanhemman kuritusoikeus on ollut yhteiskunnallisesti hyväksyttävämpää useimmissa tilanteissa, joissa vanhemmille oli tuotettu häpeää (Lidman 2015, 237). Alistavan kurituksen metodi liittyy myös maskuliinisuuden myyttiin, jossa kerta toisensa jälkeen murrettu mies kasvaa entistä vahvemmaksi.

Erola hallitsee poikansa elämää työn avulla ja pakottaa Jarnoa samaan muottiin, jossa hän itse kasvoi. Isän ja pojan välisistä asioista on ainoana ulkopuolisena selvillä Marsalkka, joka on tuntenut johtaja Erolan pitkään. Hän näkee Erolan kasvatusmetodien ruokkivan Jarnon ongelmia ja vihamielisyyttä. Marsalkka ei kuitenkaan tarjoa tukea tai suojaa Jarnolle, vaan kritisoi kovasanaisesti tämän isää: ”Sinä et tajua, että kun kuolet, tuo poika on ainoa asia mikä sinusta jää maan pinnalle” (R, 175). Miehuuden yhtenä määritelmänä voidaan pitää suvun jatkamista ja erityisesti kyvykkäiden poikien kasvattamista miehiksi.

Pekka Erolan näkemyksen mukaan mieheksi tullaan miehuuskokeessa ”miehekkään” teon kautta, jolla ansaitaan isän ylpeys (R, 72). Maskuliinisessa kulttuurissa miehuuskokeeksi mielletään usein väkivaltainen tai vaarallinen teko, joka altistaa äärimmäisille tunteille ja aistimuksille. Miehuuden ansaitseminen kokeen kautta edustaa perinteistä maskuliinisuutta. (Jokinen 2000, 69.)

Jarnon on vaikea tehdä oikeita ratkaisuja, koska hän yrittää toimia isänsä ohjeiden mukaan. Myöhemmin hän saa kuitenkin kuulla toimineensa väärin. Usein hän toimiikin impulsiivisesti käyttäen väkivaltaa ratkaisuna kohtaamiinsa ongelmiin ja purkaakseen suuttumustaan. Voidaan päätellä, että häneltä puuttuu tunteiden käsittelyn taitoja. Syynä taitojen kehittymättömyydelle ovat hänen isänsä kasvatustenetelmät, joiden maskuliiniset ideaalit vääristävät hänen käsitystään ihmisten kohtelusta. Jarnon miehuuskokeen ansiotyönä toimii lopulta isänmurha. Miehuuden ja suvun johtajan metaforana toimiva kultainen kello siirtyy murhan jälkeen isältä pojalle:

Nyt tuo perkele oli valmis. Sen näki pojan ilmeestä. Ei pojan, vaan miehen. Oikea Eroloiden katse. Nälkäinen, Peräänantamaton. Ja vihainen.

Erola katsoi luomustaan huojentuneena.

Marsalkka oli ollut väärässä epäillessään häntä liian kovakätiseksi kasvattajaksi. Rotikka oli tarvinnut sitä. Lujaa kuria. Kuten hän itse oli tarvinnut sitä omalta isältään. [--]

Rotikka kuuli isänsä hengittävän yhä. Hän tunsi painavan katseen roikkuvan vielä hänessä, mutta ei suonut isälleen sitä iloa, että olisi katsonut takaisin. Hän katsoi vasta sitten, kun isä rojahti kuolleena maahan.

Hän katsoikin kunnolla.

Ruumis ei herättänyt hänessä mitään tunteita. Isän oppi kovasta maailmasta oli käynyt toteen. (R, 195–196.)

Mieheksi tuleminen on samaan aikaan kilpailua miehisyttä vastaan. Ulkopuolisen maskuliinisuuden määritelmät voi hyväksyä tai osoittaa oman miehisyytensä ylivertauisuuden. Rotikkaa luonnehditaan useiden hahmojen toimesta mielisairaaksi, joka leimaa hänet toisarvoiseksi maskuliinisuuksien hierarkiassa. Vaikka nimitys on kärjistäviä, tunteiden hallitsemattomuus ja epärationaalinen toiminta erottavat hänet rationaalisesti toimivista miehistä, ja Valan puolimilitaristisessa organisaatiossa Rotikalta

odotetaan harkittua johtamistapaa. (ks. Shepherd 2013, 45.) Kunnioituksen puutteesta ja ulkopuolelle jäämisestä johtuva epävarmuus purkautuu epäluuloina, syytöksinä ja ylireagoineina.

Rotikka tavoittelee taitoa käyttää väkivaltaa ongelmien ratkaisuun. Lahtaajan kiduttaessa petoksesta epäiltyä miestä, on kerronnan fokalisoija Rotikka. Kidutettavasta näkyvä tuska yhdistettynä kiduttajan eleettömyyteen saavat hänet tuntemaan kunnioitusta kollegaansa kohtaan:

Rotikka nautti näkemästään. Oli pakko ihailia sitä omistautumista, jolla Lahtaaja työhönsä suhtautui. Nytkin jätti painoi peukalollaan Kurikan olkavarressa olevaa tuoretta haavaa, kaivautui yhä syvemmälle repeytyneeseen lihaan häiriintymättä uhrinsa yltyivistä huudoista. Lahtaaja ei ollut turhan herkkäsieluinen näihin hommiin, ja sitä Rotikka arvosti. Hommat tulivat tehtyä. Yleensä nopeammin kuin nyt. (R, 46.)

Rotikan sisäinen monologi kertoo, ettei tämä ole ensimmäinen kerta, kun hän seuraa Lahtaajan työskentelyä. Vammoihin keskittyminen kertoo tottumuksesta ja huomiot ovat kuin muistiinpanoja. Lahtaajan kyvyt väkivallan suhteen hän näkee todennäköisesti ideaaleina.

Lahtaajan voidaan tulkita edustavan militaristista maskuliinisuutta. Jokinen tiivistää sotilaskoulutuksen yhdeksi tärkeimmistä tavoitteista sotilaan kyvyn noudattaa käskyjä niitä kyseenalaistamatta ja refleksinomaisesti (Jokinen 2000, 137). Lahtaaja haluaisi kohdata Rendelin kaksintaistelussa heti tilaisuuden tullen, mutta joutuu Rotikan alaisena odottamaan esimiehensä antamaa käskyä (R, 111). Lahtaajan asema Valan kätyreiden keskiportaana esimiehenä velvoittaa häntä ottamaan käskyjä vastaan sekä jakamaan vastuuta omille alaisilleen.

Lahtaaja ei osoita myötätuntoa Valan levittämien rokotteiden uhreille vaan vähättelee rokotteiden haitallisuutta rasistisen huumorin keinoin: ”Uskokaa, kun sanon, etteivät nämä ole valkoiselle miehelle tarkoitettuja!” Rokotteet menevät kauas ihmisille, joiden kohtalot eivät muutenkaan ulottuisi hänen elämäänsä. Lahtaaja antaa myös väkivallan ajoittain korvata puhumisen. Kapakassa pauhaavan melun hiljentämiseksi hän päättää ampua karaokea laulaneen miehen: ”Joku kolmikymppinen pitkätukka tulkitsi

suomi-iskelmää sellaisella intensiteetillä, että Lahtaaajasta oli hieman sääli katkaista esitys, mutta työt oli hoidettava ajallaan.” (R, 156.)

3.2 Miesten naisiin kohdistama väkivalta

Julkisen ja yksityisen raja on miesten väkivallassa piirtynyt usein sukupuoleen. Miesten välisen väkivallan ollessa julkista on naisiin kohdistuva väkivalta yksityistä. Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa pidetään yleisesti tuomittavana perinteisessä maskuliinisuudessa. (Jokinen 2017, 35.) Raiskaus on seksuaalisen väkivallan muoto, joka on usein miesten naisiin kohdistamaa ja pyritään piilottamaan ulkopuolisilta. Populaarikulttuurisista representaatioista on kiteytynyt raiskaukseen liittyviä myyttejä.

Rendelissä esitetty raiskaus kuvataan ennalta suunnittelemana tekona. Valan kätyrit ovat pakkaamassa rokotelähetystä suljetulla autohallilla, jonne yksi työntekijöistä tuo paikalle eksyneen prostituoidun. Työntekijän aikomuksena on murhata nainen saamiensa ohjeiden mukaisesti, mutta hän päättää ensin raiskata tämän työkavereidensa edessä. Asetelmasta muodostuu toisille miehille koomisen ja vastenmielisen rajoilla vuorotteleva tapahtuma, joka herättää enemmän mielenkiintoa kuin moraalista ristiriitaa.

Raiskaaja vitsailee toistuvasti prostituoidun ammattista sekä lietsoo tämän pakokauhua ikään kuin juontamalla raiskausta. Kohtaus fokalisoituu työryhmää johtavan Harpan kautta. Hän kokee naisen kärsimyksen etäisesti kiihottavana, mutta päällimmäisenä pelkää tapaa, jolla heidän esimiehensä rankaisevat tehtävässään epäonnistunutta ryhmää:

Tarviiko Kake muka teijät kaikki sinne? Repe marmatti. – Oisko kuitenkin eka tehtävä nää hommat alta pois? Ottokin, helvetti! Tässä on vielä monta laatikkoa purkamatta ja Rotikka soittaa ihan just!

– Älä oo ilonpilaaja, Otto vastasi pikkuveljelleen, eikä palannut työpisteelleen.

Harppa tajusi homman kusevan, hän käveli pakkauspöydän ääreen, jossa Repe kiroili. [--]

Hemmetin Kake, joka oli mennyt pilaamaan kaiken, Harppa manasi taas mielessään ja kääntyi taas katsomaan sohvaa. Hän oli yhtä aikaa sekä kiihottunut että peloissaan. (R, 53.)

Kake on johdatellut naisen rikospaikalle, tietäen että ulkopuoliset todistajat on poikkeuksetta tapettava. Ronkaista mukailen kyseessä on Kaken näkökulmasta olla organisaation legitimoima pakkokeino, jota ennen Kake päättää huvitella (Ronkainen 2017, 24). Raiskausta vastaan asettuminen tarkoittaisi suoran käskyn kyseenalaistamista, ja enemmistö hänen ryhmästään asettuu raiskaajan puolelle. Harppa pyrkii myös vapauttamaan itsensä vastuusta syyttämällä teosta yksin Kakea. Autohallin tapahtumat kuitenkin päättyvät Rendelin iskiessä ryhmän kimppuun. Kostoiskuna hän tuhoaa rokotelähetysten ja tappaa miehet, joiden ruumiit hän silpoo merkiksi.

Miesjoukon pahuus tuodaan esiin seksuaalisen väkivallan kautta. Aiemman Jukan tekemän arvion perusteella Valan kätyrit ovat suomalaista ”pohjasakkaa”, ”työttömiä”, ”syrjäytyneitä” ja ”alkoholisoituneita” (R, 85). Representaatio toistaa yhteiskunnan osattomiin miehiin liittyvää syyttävää ja epäluuloista asennoitumista. Samoin popularisoi ääriajattelua tunnustavien järjestöjen toimintaan liittyvää väkivaltaisuutta ja naisvihaa.

Seksuaalisen väkivallan representaationa kohtauksen raiskaus toteuttaa useita raiskaukseen liittyviä myyttejä. Heini Kainulaisen mukaan raiskauksen myytteihin kuuluu tuntematon mies, joka raiskaa naisen pimeän aikaan. Raiskaaja käyttää uhkaamiseen asetta ja aiheuttaa naiselle näkyviä vammoja. Teon jälkeen nainen ilmoittaa raiskauksen viranomaisille. (Kainulainen 2017, 221.) Poikkeuksena myyttiin nainen raiskataan miesjoukossa, eikä tekoa ilmoiteta viranomaisille. Prostituoitu kokee, ettei ilmoittaminen hyödytä hänen toipumistaan tai paranna hänen asemaansa.

Raiskauksen jälkeen nainen todistaa kuuden miehen murhasarjan, samalla peläten myös oman henkensä puolesta. Rendelin suunnitelmaan ei kuulunut naisen pelastaminen, mutta hän vapauttaa tämän käsirautoista. Nainen asetetaan näin instrumentaaliseen asemaan juonen kulkua huomioiden, koska hän toimittaa tiedot illan tapahtumista toimittaja Niina Heikkiselle. Journalistin hankkimat tiedot Vala Chemicalsin hämärätoimista ovat väkivallatonta vastarintaa, jota hän tekee vastustaakseen suuryrityksen korruptiota. Niinan toteuttama vakoilu johtaa hänen kiinniottoonsa, jolloin Rotikka pääsee rankaisemaan tätä. Rendel onnistuu kuitenkin pelastamaan naisen hengen perinteisen supersankarin tapaan. Supersankaritarinoissa huomio kiinnittyy yleensä sankariin ja pahuuteen, jota hän vastustaa taistellen. Miessankarin käymissä taisteluissa naiset joutuvat usein uhreiksi ja sivullisiksi, jotta tarinan juoni pääsee etenemään. (Fleming 2015, 20–21.)

Tarinan käännekohta on Rämön perheen surma, jonka Rotikka toteuttaa Lahtaajan avustamana. Johtaja Erola saa vihiä Jukan käsiin päätyneistä arkaluontoisista tiedoista, jotka koskevat Valan laittomia toimia. Erolan lähettämän kaksikon on tarkoitus uhkailla Jukkaa, mutta Rotikka päättää koko perheen. Viimeisenä vuorossa on perheen isä, joka selviää välikohtauksesta. Kohtauksen fokalisoijana toimii Jukan hahmo, joka on yrittää pelastaa perheensä neuvottelemalla, mutta lamautuu lopulta pelosta, toivottomuudesta ja kivusta. Kun Rotikka ampuu Anetten, fokalisoijaksi vaihtuu Lahtaaja:

Lahtaaja vaihtoi painoa jalalta toiselle ja vilkaisi seinäkelloa. Sinnekin oli roiskunut verta. Jeesusperkele mikä sotku! Tästä tulisi sanomista, helvetti soikoon, ihan hirveä haloo.

Tavalliselle pelottelukeikalle hän luuli lähteneensä, mutta tämä oli kaukana sellaisesta. [--]

Lahtaaja katsoi järkyttyneenä Rotikkaa, joka oli mennyt jonkin rajan yli, jonnekin, minne järki ja empatia eivät enää ylettäneet. Hullu mikä hullu.

Häntä oksetti. Tämä keikka oli mennyt aivan liian pitkälle. (R, 141–143.)

Rotikan sisäistä ääntä ei tuoda kohtauksessa ilmi. Anetten hän ampuu hymyillen ja Ennin pakokauhuisesti kuiskaamasta hätäinen kutsu ”Isi” toimii toisena ärsykkeenä. Kuiskaus saattoi muistuttaa Rotikkaa tämän isän opetuksista ja miehuuskokeesta. Miehuuskokeena viattomiin ja puolustuskyvyttömiin ihmisiin kohdistuva väkivalta ei käy, mutta näitä sanattomia sopimuksia Rotikka ei vaikuta ymmärtävän. Hän tulkitsee isänsä opetuksia ehdottomasti näkemättä eroja tilanteiden ja ihmisten välillä.

Lahtaaja puolestaan tietää Rotikan ylittäneen rajan. Jukan hakkaaminen ei olisi sotinut hänen arvomaailmaansa vastaan, koska mies asettui Valaa vastaan yrittäessään vasikoida yrityksen laittomuuksista. Vaimo ja lapsi puolestaan olivat viattomia, eikä Lahtaaja halunnut satuttaa heitä tarvittavaa enempää. Lahtaajan lyödessä merkityksettömäksi kuvailtua vastarintaa tekevää Anetta hän osoittaa kuitenkin väkivallan suoranaisten välttämättömyyden, jolla osoitetaan naisen paikka miesten välisissä asioissa.

3.3 Naisten miehiin kohdistama väkivalta

Tieteisfiktiossa naiseuteen on pitkään liitetty uhkaavaa seksuaalisuus ja väkivaltaisuus. Eritoten ”vampin” stereotypiaa on hyödynnetty naisten representaatioissa pahuuden korostamiseksi, vaikka määritelmä ei kata läheskään kaikkia naishahmoja. (Koistinen 2015, 164.) Määritelmää voitaneen ulottaa myös supersankarigenren tarkasteluun. *Rendel* toistaa samaista seksuaalisuutta ja väkivaltaisuutta Stacyn ja Julian hahmojen kautta. Naishahmot käyttävät väkivaltaa samaan tapaan kuten miehet, mutta naisruumiin avulla myös väkivalta erotisoidaan. Erityisesti Stacy kuvataan alleviivatun seksuaalisena lähes kaikissa tämän esiintymisissä. Hahmon esittelevässä kohtauksessa Stacy on vietelty miehen hotellihuoneeseen, jonka jälkeen murhaa tämän:

Todellinen harmi oli jättää tämä kesken, Stacy ajatteli haparoidessaan patjan alle piilottamaansa asetta. Mutta työt kutsuivat.

Nopeasti hän veti äänenvaimentimella varustetun aseensa esiin. Mies liikkui hänen allaan silmät kiinni eikä ehtinyt tajuta mitään. Stacy ampui yhden laukauksen suoraan miehen otsaan. Onnellinen lähtö. (R, 121.)

Stacyn hahmosta annetaan taustatietoja vähän, mutta häntäkin määrittää rikkonainen lapsuus häntä väkivaltaisesti kohdelleen ja seksuaalisesti hyväksikäyttäneen isäpuolen kanssa, jonka hän lopulta murhasi.

Väkivallan kohde on kuitenkin maksettu toimeksianto, jonka alkuperää ei tarinasta käy ilmi. Stacy toimii ainoastaan työn toteuttajana, mutta on omasta halustaan päätenyt harrastamaan seksiä miehen kanssa. Tavoitteenaan saada mies toimimaa ennalta-arvattavasti ja varomattomasti. Stacy käyttää hyväkseen miehiin liitettyä stereotypiaa hillitsemättömästä seksuaalisesta halusta. Verrattuna teoksen muihin naisen representaatioihin Stacy on poikkeuksellinen.

Rendeliä auttava Marla omaa naisen ruumiin ja on väkivaltainen. Hahmo kuitenkin paljastuu täysin kuvitelluksi ja eräänlaiseksi Rendelin vihan henkilöitymäksi. Hahmon nimi voi olla viittaus Chuck Palahniukin romaanin *Fight Club* (1996) Marla Singeriin, jota romaanin nimetön kertoja epäilee ajoittain oman mielikuvituksensa tuotteeksi. Veritekojensa raaimmat osuudet hän näkee tämän naisen tekemänä, kunnes ymmärtää tämän todella olleen hänen mielensä luoma harha. Harhan synty selittyy osaksi

satukirjasta, jota Jukka lukee tyttärelleen Ennille. Satukirjassa esitellyt taistelevat hahmot tulevat näin osaksi ajatuksina Rendelistä ja Marlasta.

Naisen käyttämä väkivalta on yleisesti mielletty sanalliseksi nalkuttamiseksi. Lidman kuvailee nalkuttamista tyytymättömän naisen verbaaliseksi väkivallaksi, joka saa miehen turhautumaan omaan kyvyttömyyteensä ratkaista ongelmaa. Mies voi menettää malttinsa ja yrittää säilyttää kunniansa hiljentämällä arvostelijan fyysisin keinoin. (Lidman 2015, 90.) Anette kuvataan *Rendelissä* nalkuttajana.

Jukan yllättävän irtisanomisen jälkeen Anette on huolissaan tämän työnhaun edistymisestä, ja yrittää ehdottaa miehelleen uusia työpaikkoja. Ehdotukset ja kysymykset saavat Jukan mielessä syyttävän kaiun, koska hän toimi omasta mielestään toimia oikein myös potkut saadessaan. Jukka kuitenkin salaa vaimoltaan irtisanomisensa todellisen syyn, joka on Vala Chemicalsin yritysysteistä kieltäytyminen.

Vaimon turhautuminen purkautuu miehensä ammatti-identiteetin halventamiseen ja uhkakuviin perheen talon myymisestä. Tämä saa Jukan lähtemään kotoa, ettei tekisi kotona mitään hankalaa tilannetta pahentavaa suojellakseen Enniä. Kohtauksessa Jukka on henkilöfokalisoiija, minkä takia Anetten tunteet ja ajatukset käyvät ilmi Jukan havaintojen ja oletusten kautta. Tulkintani mukaan väistelyt irtisanomisen syistä ja työnhaun epäonnistuminen saavat Anetten pelkäämään miehensä piilottelemia ongelmia, mikä purkautuu nalkuttamisena tai ”jurnuttamisena” (R, 37).

4 PÄÄTÄNTÖ

Väkivallan uhrien ja tekijöiden representaatioissa *Rendel* keskittyy miesten kokemuksiin. Väkiältä näyttäyty miehille välttämättömänä, koska väkivallaton vastarinta ei johda kuin uusiin väkivallan tekoihin. Vaikuttaa siltä, että tapa jolla väkivallan kierre voidaan katkaista, on voimakkaampi väkivaltainen kosto. Keskeinen on uuden maskuliinisuuden hyvän isän ja perinteisen kovan maskuliinisuuden välinen eronteko. Uuden miehuuden omaksuminen esitetään eettisempänä vaihtoehtona. Isän kovat opit ja pojan tyly kohtelu kärjistyvät väkivallanteoiksi, epävarmuudeksi ja epäluuloksi. Jukka Rämön isyys on merkki tämän aikuisuudesta. Samoin kuin tämän halu huolehtia perheensä turvallisuudesta sekä toimia moraalisesti oikein. Rotikalta puuttuu kuitenkin hoivaavan aikuisen malli, koska hänen isänsä on kasvattanut hänet yksin.

Naiset puolestaan representoidaan useammin passiivisina uhreina, jotka uhrattiin miehen motiivien syntyyn ja tarinan kuljettamiseen. Naishahmot osoittavat, että väkiältä voi käyttää myös nainen. Niina Heikkisen hahmo pyrki toimillaan osoittamaan väkivallattoman vastarinnan mahdollisuuksia, jotka kuitenkin altistavat vaaralle. Naisen verbaalisen väkivallan käyttäminen miehen arkojen alueiden löytämiseen myös vahvistaa sukupuolittuneita käsityksiä naisten ja miesten suosimista tavoista käyttää väkiältä.

Lähisuhdeväkivallan näkökulmasta miesten välinen, tarkemmin isän ja pojan välinen väkiältä loi vastakkainasettelua rikollishahmojen välille. Maskuliiniset hierarkiat ja käytännöt estävät todellisen yhteisymmärryksen. Naisten kokema lähisuhdeväkiältä esiintyy vain sivuhuomiona.

Uhkaava seksuaalisuus ja seksuaalinen väkiältä valjastetaan teoksessa osoittamaan rikollisten pahuutta stereotyyppioita hyödyntämällä. Militaristiseen maskuliinisuuteen liittyvä ihailu nostaa ajankohtaisia kysymyksiä ääriliikkeiden houkuttelevuudesta. Yhteiskunnallisen osattomuuden ja ääriliikkeisiin hakeutuminen vaikuttavat varsinkin nuorten väkivaltaisuuksiin johtavalta polulta. Houkutteleva tarjous työstä ja yhteisöstä voikin muuttua väkivaltaiseksi ja ahdistavaksi ympäristöksi, josta ei ole varmaa pääsyä ulos.

Tutkimusta *Rendelin* aiheiden tiimoilta voitaisiin jatkaa audiovisuaalisen kerronnan analysoinnilla elokuvassa *Rendel* (Suomi, 2017) sekä ulottaa tarkastelu vertailevaksi adaptaatiotutkimukseksi. Suomalaisuuden näkökulma jää tutkielmassani yksittäisiksi huomioiksi ja tulkinnoiksi, mutta voisi tarjota uuden syventymisen paikan. Asetelma

suomalaiselle supersankarille on erilainen valtaviiran supersankareihin nähden, koska Rendel on hahmona ikään kuin yksin omassa universumissaan, jota uhkaavat avaruusolioiden hyökkäysten sijaan taloudellinen kurimus ja sosiaaliset ongelmat. Toistaiseksi ainakin.

LÄHDELUETTELO

Aineisto

Haaja, Jesse & Waris, Helena (2017): *Rendel*. Helsinki: Like Kustannus Oy

Lähteet

Ahmed, Sara (2014/2004): *Cultural Politics of Emotion. Second Edition*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Fleming, Matthew (2015): "The Avengers Disassembled: Deconstructing Gender & Hegemonic Masculinity in Superhero Culture." *Social Justice and Community Engagement*. Saatavilla: http://scholars.wlu.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=brantford_sjce (viitattu 30.1.2018.)

Hall, Stuart (2013/1997): "The Work of Representation." Teoksessa Stuart Hall, Jessica Evans & Sean Nixon (toim.): *Representation. Second Edition*. Lontoo: Sage Publications. 1–47.

Jokinen, Arto (2017): "Maskuliinisuus ja väkivalta." Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Päivi Honkatukija (toim.): *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Tampere: Vastapaino. 36–50.

Jokinen, Arto (2000): *Panssaroitu maskuliinisuus: mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere: Tampere University Press.

Karkulehto, Sanna (2011): *Seksin mediamarkkinat*. Helsinki: Gaudeaus.

Karkulehto, Sanna & Rossi, Leena-Maija (2017): "Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa – sukupuolen ja väkivallan risteyksessä." Teoksessa Sanna Karkulehto & Leena-Maija Rossi (toim.) *Sukupuoli ja väkivalta: Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa*. Helsinki: SKS, 9–26.

Keskinen, Suvu (2010): "Sukupuolistunut väkivalta". Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.): *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino. 243–254.

Koistinen, Aino-Kaisa (2015): ”Maskuliinisuuksia ja vaarallista seksuaalisuutta: naiset ja väkivalta Taisteluplaneetta Galactica -televisiosarjassa.” Teoksessa Tiina Mäntymäki (toim.): *Uhri, demoni vai harhainen hullu? Väkivaltainen nainen populaarikulttuurissa*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia, 303. Vaasan yliopisto. Saatavilla: http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-583-1.pdf (viitattu 30.1.2018)

Lidman, Satu (2015): *Väkivaltakulttuurin perintö: Sukupuoli, asenteet ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Nixon, Sean (2013/1997): ”Exhibiting masculinity.” Teoksessa Stuart Hall, Jessica Evans & Sean Nixon (toim.): *Representation. Second Edition*. Lontoo: Sage Publications. 288–325.

Reynolds, Richard (1992): *Super Heroes: A Modern Mythology*. Jackson: University Press of Mississippi.

Rimmon-Kenan, Shlomith (1991): *Kertomuksen poetiikka* (suom. Auli Viikari). Helsinki: SKS.

Paasonen, Susanna (2010): ”Sukupuoli ja representaatio” Teoksessa Tuija Saaresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.): *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino. 39–55.

Ronkainen, Suvi (2017): ”Mitä väkivalta on? Erontekojen tärkeydestä, yhteyksien näkemisestä.” Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia (toim.): *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Tampere: Vastapaino, 19–35.

Rossi, Leena-Maija (2010): ”Esityksiä, edustamisia ja eroja: Representaatio on politiikkaa.” Teoksessa Tarja Knuutila & Aki-Petteri Lehtinen (toim.): *Representaatio: Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Helsinki: Gaudeamus, 261–275.

Shepherd, Laura J. (2013): *Gender, Violence and Culture. Telling Stories*. Routledge: New York.

